

NATAŠA ŠPRLJAN

Centar za jadransku onomastiku i etnolingvistiku Sveučilišta u Zadru
Trg kneza Višeslava 9, HR-23000 Zadar
nsprljan@unizd.hr

NAGLASNA OBILJEŽJA GOVORA NOVIGRADA KRAJ ZADRA

U ovome radu¹ bit će predstavljena naglasna obilježja čakavskog govora mjesta Novigrad kraj Zadra. Zbog višestoljetne izloženosti susjednim novoštokavskim govorima mnoge su izvorne čakavske značajke novigradskoga govora narušene i zamijenjene štokavskima. Usprkos tome, izvorno čakavska akcentuacija i naglasne osobitosti novigradskoga govora izrazito su dosljedno očuvane. Analiza i kontekstualizacija naglasnog sustava novigradskoga govora bit će izvršene na temelju građe dobivene recentnim terenskim istraživanjima. Uz opis naglasnog sustava, razmatrat će se i određene akcenatske pojave (predsonantsko duljenje, očuvanost neoakuta, zanaglasne dužine i dr.), s naglaskom na arhaičnost novigradskog naglasnog sustava u odnosu na naglasne sustave susjednih čakavskih govora koja se prije svega očituje u čuvanju i distribuciji zanaglasnih dužina.

1. Uvod

1.1. Povijesno-demografski kontekst

Novigrad je naselje u Ravnim kotarima na obali Novigradskoga mora. Sjedište je Općine Novigrad, koja danas obuhvaća još naselja Paljiv i Pridragu, no u prošlosti je obuhvaćala znatno šire područje. Prema popisu stanovništva iz 2011. Novigrad broji 534 stanovnika, mahom Hrvata rimokatolika. Najveći broj stanovnika (1178) Novigrad je dosegao 1921. godine, nakon čega je broj stanovnika u konstantnom opadanju. U doba migracija (16. st.) Novigrad je bio pod vlašću Mletačke Republike i imao je istaknutu ulogu snažne utvrde – *kastruma*, zbog čega je uspješno odolio turskim prodorima (Jakić-Cestarić 1960: 258). Zahva-

¹ Rad je napisan u okviru projekta *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okružju* (LinGeH) koji pri Sveučilištu u Zadru financira Hrvatska zaklada za znanost pod brojem HRZZ 3688.

ljujući tome, unatoč intenzivnom naseljavanju novoštokavskog ikavskog stanovništva u Ravne kotare i u Bukovicu, Novigrad je zadržao autohtono čakavsko stanovništvo. Kako je novigradski govor sa svih strana okružen novoštokavskim govorima, u dijalektologiji se za njega često rabi naziv *novigradska oaza*.

Još u prošlom stoljeću o novigradskom su govoru pisali Vesna Jakić-Cestarić (1960) i Mate Hraste (1964). Recentniji su radovi Vesne Jakić-Cestarić (2013), Božidara Finke (2016) i Josipa Lisca (2016), a govor je obrađen, uz ostale čakavske kopnene govore zadarske okolice, i u radu Nataše Šprljan (2019).

Novigradski govor dijeli mnoge značajke s ostalim čakavskim govorima obalnoga pojasa zadarske okolice (govorom Privlake, Petrčana, zadarske četvrti Stanovi, Bibinja, Sukošana te Svetog Filipa i Jakova). Svi su ti govori, u većoj ili manjoj mjeri, izloženi utjecaju novoštokavskog na fonološkoj, morfološkoj i prozodijskoj razini. Ipak, posljedično svojoj višestoljetnoj izolaciji, novigradski se govor odlikuje i nekim specifičnostima, ponajprije na naglasnoj razini. Naime, usprkos velikom utjecaju novoštokavskog na fonologiju i morfologiju, novigradska je akcentuacija sačuvala mnoge izrazito arhaične značajke po kojima se razlikuje od ostalih čakavskih kopnenih govora zadarske okolice. S druge strane, razvile su se i određene akcenatske inovacije, kako ćemo pokazati u nastavku rada.

1.2. Metodologija i građa

Analiza novigradske akcentuacije izvršena je na građi koja je prikupljena u više navrata. Dio građe prikupljen je prilikom istraživanja u sklopu terenske nastave Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru. Istraživanje je bilo orijentirano etnološki i jezično te su u tu svrhu snimljeni zvučni zapisi slobodnoga govora. Drugi dio građe prikupljen je putem jezičnog upitnika u sklopu projekta LinGeH² u kojem se, između ostaloga, ciljalo i na analizu akcenatskih obilježja. Konačno, kako bismo opažanja provjerili kod većeg broja govornika, koristili smo se i zvučnim zapisima prikupljenima u sklopu projekta JAPRK Centra za jadransku onomastiku i etnolingvistiku Sveučilišta u Zadru.³

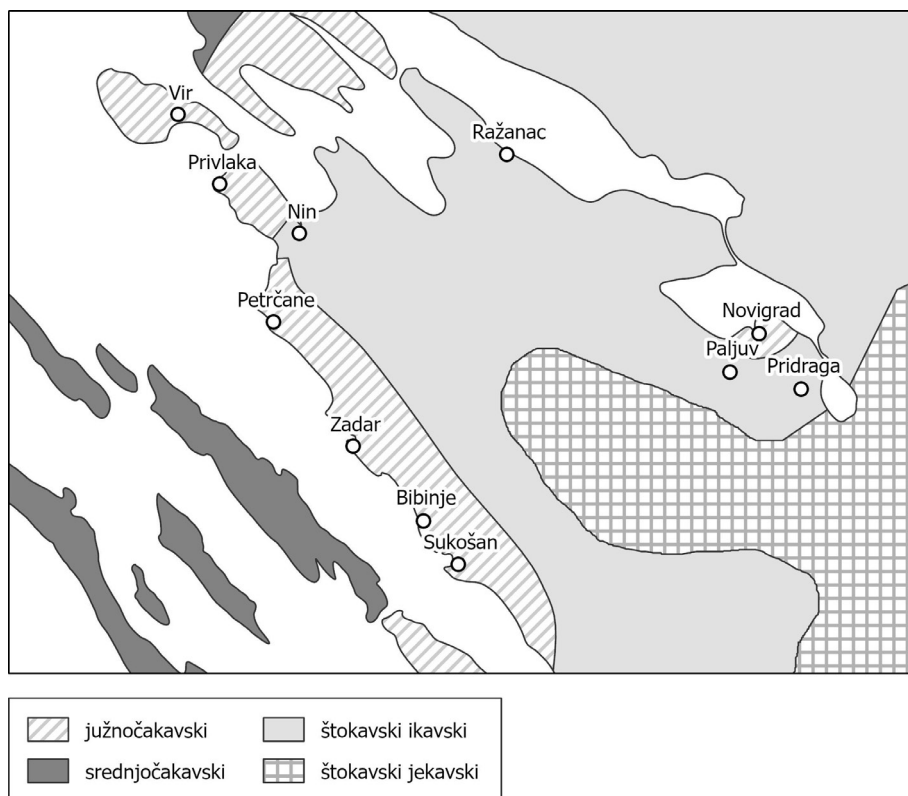
1.3. Dijalektna slika zadarske okolice

Zadarska je okolica granično područje dvaju čakavskih dijalekata: južnočakavskog ikavskog i srednočakavskog ikavsko-ekavskog. Preciznije, kopneni su govori zadarske okolice ikavski, dok su otočki govori ikavsko-ekavski (Lisac 2009: 139). Čakavština zadarskoga područja najbolje se održala u govorima vanjskog

² Vidi ref. 1.

³ Zahvaljujem od srca svojim informantima Jadranu Anzuloviću, Veneri Buterin i Sretani Ivčić, kao i kolegi Nikoli Vuletiću na ustupljenim zvučnim zapisima.

i srednjeg niza zadarskog otočja. U nizu otoka najbližem kopnu štokavski je utjecaj izraženiji (Brozović 1976: 58–59 i 1970: 20–22), i to ponajviše na otoku Viru.⁴ U priobalnim govorima zadarske okolice štokavski je utjecaj znatan zbog neposredne blizine novoštokavskih ikavskih govora. Naime, kako je već rečeno u uvodu, novoštokavski se ikavski dijalekt proširio čitavim zadarskim zaleđem ostavivši čakavskom ikavskom dijalektu tek uzak priobalni pojas. Na prostoru istočno od Privlake i Vira novoštokavski se probio sve do mora. Jedino naselje na tom prostoru koje je uspješno odoljelo prodiranju novoštokavskog stanovništva upravo je Novigrad.

Karta 1. Dijalektna slika zadarske okolice (prema karti D. Brozovića)⁵

⁴ Vir je, naime, mostom spojen s kopnom, zbog čega su i dodiri virskoga stanovništva s kopnenim govorima intenzivniji (Skračić i Šprljan 2016: 475).

⁵ Posebna zahvala kolegici Hrvoju Bazini na velikodušnoj pomoći oko izrade karte.

1.4. Kratak fonološki i morfološki opis novigradskoga govora

Poput ostalih čakavskih kopnenih govora zadarske okolice, novigradski govor pripada južnočakavskom dijalektu čakavskoga narječja, uz izražen utjecaj novoštokavskog na fonološkoj i morfološkoj razini.

Uпитno-odnosna zamjenica je *štà/štò* (kao u svim susjednim čakavskim govorima), a koriste se također oblici *čegã* i *zãšto*; nema traga zamjenici *ča*.⁶ Vokalski sustav je jednostavan: čine ga pet kratkih (*i, e, a, o, u*) i pet dugih vokala (*ī, ē, ā, ō, ū*). Refleks *jata* je ikavski (*jīsti, vīdīlo, gōri, sidīle, sīčãn se, pīsmē, līpše, bīlīlo, rītki*), uz neke ekavske iznimke (*sēno, venčãti se, želēzo, kŭlen*), što je zajednička značajka čakavskih i štokavskih govora zadarske okolice. Očuvana je tipično čakavska promjena psl. **ę* iza palatala > *a* (*jazik, pòčalo, nãjalo*). Prefiks **və-* uglavnom je dao *u-* (*Ūskŕs, uzēti, udovãc, ūvīk*). Odrazi psl. **tj* i **č* ujednačeni su u glasu *č* (*nočīli, sīčãn, večinõn, prit kŭčõn*), a odraz psl. **dj* njegov je zvučni parnjak glas *ž* (*svãžãn, gõspožã*),⁷ kao i u susjednim čakavskim govorima. Štakavizam je dosljedan (*gŭšterica, štãp, pŭštãti, klīšta, zapŭštãlo, dvõrište*), dok u susjednim čakavskim govorima supostoje štakavizam i šćakavizam (Šprljan 2019: 382–383). Dočetno *-m* redovito prelazi u *-n* (1. jd. prez. *vīdin*, I jd. *ženõn*). Očuvan je fonem *l* (*pòlja, lŭta, prījatelj, ūle, vrŭle*). Fonem *x* najčešće se izostavlja (A mn. *njī, svī, rãnīt, lãd, ladovãti, strã, ŷlada*), ali se zadržao u nekim primjerima (*Xrvãcka, oraxõvica, xarmõnika*). Česta je supstitucija *x* > *v* (*duvãn, sŭv, kŭvãti*), a nešto rjeđa *x* > *j* (*grīj, Vlãj*). Fonem *f* je očuvan (*kafã, frīško, fēšta, facõl*). U participiju prošlome m. r. dočetno *-l* > *-(j)a* (*mětnuja, nošja, želja*), dok u imenskih riječi *-l* > *-Ø* (*posã, kotã, maštē, kabã, luminã, vŕta*).

U imenica m. r. prevladava duga množina (*krõvovi, stõgovi, plēsõvi, brõdovi*). U G mn. svih imenica izjednačen je nastavak *-ã* (*kõnã, vinõgrãda, ovãcã, krãva, kokõšã, gŭskã*).⁸ Nastavci za DLI mn. su *-in* za m. r. i s. r. (*na sělīn, vlãsnīcīn*) te *-an* za ž. r. (*u kŭčãn, na trãljan, u dŕvenīn bãčvan, po ŷlican*).

Uz romanizme (npr. *funēstra, pršõna*), tipične za čakavske priobalne govore, česti su i turcizmi zbog utjecaja susjednih novoštokavskih govora (npr. *komšija*).

2. Naglasna obilježja novigradskoga govora

Akcentuacija novigradskoga govora po mnogim je svojim značajkama arhaisna, naročito u usporedbi sa susjednim čakavskim govorima zadarske okolice. Prema Mogueševoj klasifikaciji naglasni sustav novigradskoga govora možemo

⁶ Lisac tvrdi da je u Novigradu zamjenička riječ *ča* postojala do 17. st. (Lisac 2016: 514).

⁷ Novigradski je govor bio isključivo šćakavski do 17. st. kada se, pod utjecajem novoštokavskog, počinju javljati štakavski primjeri (Lisac 2016: 513).

⁸ Sporadično se javlja nulti nastavak u primjeru *nīkoliko mīsēc*.

okarakterizirati kao stari, s očuvanim tronaglasnim inventarom i starim mjestima naglasaka te bez sustavnih naglasnih retrakcija (Moguš 1977: 53–53). Naročito arhaičnim ovaj govor čine zanaglasne dužine; s druge strane, neki primjeri ukazuju na atipične inovacije u novigradskoj akcentuaciji, što će detaljno biti izloženo u sljedećem poglavlju.

2.1. Naglasni inventar

U novigradskom govoru očuvan je stari naglasni inventar:

- kratki naglasak / ˘ /: *vĩdin, sprēmĩti, vodà, dicà, ženà, onà*;
- dugosilazni naglasak / ˆ /: *sēno, pāntin, blāgo, mōre*;
- neoakut / ˜ /: *grmĩ, dōša, bĩla, Novļānka*, I jd. *vodōn*.

Osim prednaglasnih dužina (*ũlāz, Gōspũ, kũpĩ, prōzōr, òtvōr*), izrazito su dobro očuvane i zanaglasne (*kōmĩni, ũzēla, blāgdān, lĩtnjē kĩno, mĩsēc, iz Nōvōga, bōrnāk, vrātĩn*); detaljnije o zanaglasnim dužinama u 2. 6.

Novoštokavski uzlazni naglasci javljaju se u novigradskom tek sporadično, kao posljedica naglasnih retrakcija (vidi 2. 2.).⁹

2.2. Naglasna mjesta

Stara naglasna mjesta iznimno su dobro očuvana. Na finalnim slogovima, kako na zatvorenim, tako i na otvorenim, moguća su sva tri naglasaka.

Primjeri za / ˘ / u finalnom slogu:

- zatvorenom: *pamũk, šufĩt, ũlāz, obĩtēļ, desētāk, òtvōr*;
- otvorenom: N mn. *ženē*, G jd. *paklā*, N mn. *bunārĩ*, A jd. *lozũ*, *Gōspũ*; imp. *naložĩ, kũpĩ*.

Primjeri za / ˆ / u finalnom slogu:

- zatvorenom: *plakāt, škrijāc, nemōj, pašamān, u škřtōj zemļĩ*;
- otvorenom: *novskē divōjke, svjeckĩ rāt, sitnũ zēmļu*;¹⁰ *kojĩ – kojā – kojē; dvā, trĩ, stō; ...pa mi je đĩd hōdā na magārcon...; A kad bi onō otvorĩ, ònda bi òn plēsā pot cřkvon*.

⁹ Novoštokavske dugouzlazne naglaske u Novigradu opažaju također Jakić-Cestarić i Finka, navodeći ih kao sporadične ostvaraje. »Pored prodiranja štokavskih akcenata ˘ i ˘, u sistem novigradskog govora oni još nisu ušli « (Jakić-Cestarić 1960: 262). Finka tvrdi da se novoštokavski uzlazni akcenti »svugdje javljaju paralelno uz starije, neprenesene akcente tako da se od istog lica može uzastopce čuti i selò i sèlo i vodè i vòde (g. sg.)« (Finka 2016: 519). U Finkinom toponimskom korpusu mogu se naći neki primjeri retrakcija po novoštokavskom modelu, npr. *Jezěrcè/Jezérce, u mĩtũ/u mĩtu*, G mn. *Fratārā, Cĩļĩ/Cĩļi* itd. (Finka 1960: 438–445).

¹⁰ Čuvanje dugosilaznoga naglasaka na posljednjem slogu neodređenih pridjeva n. p. B i n. p. C uobičajena je značajka južnočakavskih i štokavskih govora (Kapović 2015: 272 i 353).

Primjeri za / ~ / u finalnom slogu:

- zatvorenom: *bakalār, tavān, I jd. tankōn, pot krovōn, vodōn, večinōn;*
- otvorenom: NGA mn. *imenā, ramenā* (uz pokratu u primjeru *dřvā*);¹¹ G jd. *ōvcē, strānē;* G mn. *žēnā, sēlā, botūnā;* 3. l. jd. prez. *vrījē;* 3. l. mn. prez. *vūčū.*

Nema sustavnih naglasnih retrakcija kao u ostalim čakavskim kopnenim govorima zadarske okolice (vidi dolje). Zabilježene su sporadične retrakcije na prednaglasnu kračinu prilikom kojih se ostvaruje kratkosilazni naglasak: *īmāli* (< *imāli*), *dřžāli* (< *dřžāli*), *dřvenīn* (< *dřvėnīn*), *bācāla* (< *bacāla*), *jēdīno* (< *jedīno*), *pěro* (< *perō*), N mn. *vēsła* (< *veslā*). U nekih ispitnika iznimno su zabilježene retrakcije na prednaglasnu dužinu prilikom kojih se katkad ostvaruje neoakut, npr. *glāva* (< *glāvā*), I jd. *pūtōn* (< *pūtōn*), *rěsa* (< *rēsā*), a katkad novoštokavski dugouzlazni naglasak, npr. *óde* (< *ōdē*), *ónde* (< *ōndē*), *pīpak* (< *pīpāk*), *cīpac* (uz *cīpāc*), *vólak* (< *vōlāk*). Sporadično se javljaju i retrakcije na kračinu kanovačkog tipa, odnosno neetimološke dužine na prednaglasnome slogu, npr. *vōda* (< *vodā*), *māgla* (< *maglā*), *křma* (< *křmā*), kao u susjednim čakavskim govorima. Naglašavamo još jednom da je riječ o iznimkama, a ne o sustavnim pojavama.

Usporedbe radi, spomenimo da se, među ostalim kopnenim govorima zadarske okolice, sustavne naglasne retrakcije provode u govoru Privlake te Svetog Filipa i Jakova. Pritom se katkad ostvaruje neoakut, a katkad novoštokavski dugouzlazni naglasak (riječ je uglavnom o individualnim varijantama, premda ima i slučajeva javljanja obaju naglasaka u istoga govornika). Npr. u Privlaci: *pīvac* (< *pīvāc*), *glāva* (< *glāvā*), *rúka* (< *rūkā*), ali *mēla* (< *mēlā*), *korāli* (< *korāli*), *trāva* (< *trāvā*), *arbūni* (< *arbūni*).¹² U pravilu se u svim tim govorima odvijaju i retrakcije na kračinu koje rezultiraju kanovačkim naglaskom, koji se također katkad ostvaruje kao novoštokavski dugouzlazni naglasak, a katkad kao neoakut. Npr. u Privlaci: *sēstra/séstra, žēna/žéna, vōda/vóda* (Kapović 2015: 737–738).

Kanovačka retrakcija javlja se i u Sukošanu: *sēstra, kōza, žēna, dōbro, cāklo, stāblo* (Šprljan 2019: 394); *žéna, lūbu, séstra, óni, pécite* (Kurtović Budja 2010: 139), s tim da ima i govornika koji čuvaju staro mjesto naglasaka (*pořāliti, zabatāliti, rāditi*). Situacija je slična i u Bibinjama te u Petrčanima (Šprljan 2019: 393–395).

¹¹ Ovakav slučaj pokrate dužine u dvosložnog oblika, a čuvanje u trosložnih javlja se i u nekim drugim govorima, iako se to protivi onome što bi se fonetski očekivalo (Kapović 2015: 528–529). Naime, arhaizam *dřvā* funkcionira kao svojevrsni *plurale tantum*, pa zato čuva stari naglasak -ā u mnogim govorima koji inače imaju poopćeno -ā. Kapović također smatra da se u ovim oblicima dužina dobro očuvala zbog čestih trosložica i prijedložnih sveza (Kapović 2015: 545).

¹² Primjeri s neoakutom i s novoštokavskim / ' / naglaskom zabilježeni su u istog informanta. Usp. Lisac 1998: 28.

Osim novigradskog, jedini je čakavski govor zadarske okolice koji, uvjetno rečeno, dobro čuva stara naglasna mjesta, stanarski, no budući da je naše ispitivanje bilo ograničeno na jednog informanta, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da u drugih govornika nema retrakcija, naročito kad uzmemo u obzir konstantnu izloženost gradskom idiomu (Šprljan 2019: 126).

2.3. Neoakut

Neoakut je u novigradskome govoru izuzetno stabilan i fonetski izražen: G jd. *ně, grmĩ, dōša, bĩla, bakalār*; I jd. *pot krovōn, tankōn, vodōn, Novļānka, izdvōrna, povēzan*.

Neoakut se čuva i nakon prednaglasne dužine. Slijede neki od primjera:

- G jd. imenica *e*-vrste n. p. B i n. p. C: *ōvcě, strāně, prūgě, mǎlo rāně, Dōm kultūrě*;
- G mn. imenica n. p. B i n. p. C: *žēnā, planīnā, sēlā, botūnā*;
- I jd. imenica *a*-vrste m. r. n. p. B i n. p. C: *svēcōn, kljūčōn*;
- 3. l. jd. prez. (*vrījě*) i 3. l. mn. prez. (*vūčū, dādū, sīčū*) glagolâ n. p. C;
- primjeri *ōtvōr, ĭzvōr, prīzēmļe, pōzōrnica* itd.

Neoakut je razmjerno stabilan i u ostalim čakavskim kopnenim govorima zadarske okolice (Šprljan 2019: 393–393; Šimunić 2003), ali uz uobičajenu čakavsku eliminaciju slijeda /*˘*˘/.¹³ Eliminacija se odvija bilo kraćenjem neoakuta (npr. u Stanovima G jd. *Kātě < Kātē, trāvě < trāvē, glāvě < glāvē*; u Bibinjama *is pļve rūkě*, I jd. *rūkōn*), bilo prelaskom neoakuta u dugosilazni naglasak (u Stanovima I jd. *rūkōn < rūkōn*).

Svakako se valja osvrnuti na naglasak u G mn. *žēnā, sēlā, botūnā*. Prema ovom je obilježju novigradski govor jedinstven, ne samo među južnočakavskim govorima, nego i među čakavskim govorima općenito. Naime, nastavak *-ā* u G mn. lako bi se mogao objasniti novoštokavskim utjecajem, ali to ne vrijedi i za naglasni slijed /*˘*˘/ koji je na ovom genitivnom nastavku dosada potvrđen jedino u nekim staroštokavskim govorima (npr. u Posavini; Ivšić 1913/II: 26).¹⁴ Prema riječima pouzdanog informanta, nultog nastavka u G mn. (uobičajenog za čakavske govore) u Novigradu nije bilo ni u starijih generacija, izuzev u primjeru *nīkoliko mīsēc*. Ako pretpostavimo da su oblici tipa G mn. *žēnā* u Novigradu

¹³ Slijed /*˘*˘/ fonetski je vrlo nestabilan: riječ je o dužini ispred druge dužine u kojoj je iktus na drugoj mori (Kapović 2015: 668).

¹⁴ Kapović pretpostavlja da je riječ o arhaizmu, odnosno o izravnoj vokalizaciji psl. genitivnog nastavka **-ā* iz n. p. C. (> *-ā*), npr. ** vodā* (premda postoje i drugačiji stavovi). Kasnije je taj oblik poopćen i na n. p. B. (*žēnā* prema *vōdā*). Iz oblika *vōdā* izvodi se nštok. oblik *vōdā* (Kapović 2015: 537–540).

izvorni, što nije nemoguće s obzirom na iznesene tvrdnje, novigradski govor bio bi jedini dosada potvrđeni čakavski govor s ovim obilježjem.

2.4. Naglasni odnosi i opozicije

Osim po čuvanju starog naglasnog inventara i starog mjesta naglasaka, novigradski je govor arhaičan i po čuvanju starih naglasnih odnosa i opozicija. Primjerice, imenice n. p. B imaju stalan naglasak na nastavku (*ženà*, A jd. *ženù*, N mn. *ženè*), dok imenice n. p. C imaju pomičan naglasak (*nogà*, A jd. *nògu*, N mn. *nòge*), koji redovito preskače na proklitike (A jd. *nà plēs*, *ù krüg*, *nà rīvi*, *pòd glāvu*, *nà pamēt*, *iz dāna ù dān*, *ù jesen*, *ùz mōre*, *nè znān*, *nè dādu*, *bèz mene*, *pò poļu*, *ù vodu*; L jd. *nà moru*). Pomičan naglasak očuvan je i u participu prošlom glagola N. p. C (*dā – dāla – dālo*) te u neodređenih pridjeva n. p. C (*glūv – glūva – glūvo*, *žēdan – žēdna – žēdno*).¹⁵

2.5. Predsonantsko duljenje

U novigradskom govoru, kao i u ostalim čakavskim govorima zadarske okolice, duljenje vokala u slogu zatvorenim sonantom daje neoakut, što ove govore čini prijelaznima između čakavskog JI i SZ.¹⁶

Duljenje u unutarnjem slogu provodi se dosljedno (*divōjka*, *narānža*, *stōļnak*, G jd. *jānca*, *jārca*, *stārca*, *nadīmka*; N mn. *jānci*, *jārci*, *stārci*, *opānci*), uz rijetke iznimke, npr. *krāvļi*, *òvčji*, A jd. *zēmļu*. Duljenje se provodi i u finalnom slogu (*čobān*, *tabān*, *dīm*, *klīn*, *kōñ*, *krāj*, *dvōr*, *krōv*, *sīr*, *ovān*), uz iznimke *dlān* i *mīn*, prezentske oblike glagola n. p. C (*dovedēn*) te DLI mn. imenica ž. r. n. p. B i C (*čerān*, *ženān*, *kokošān*).

U susjednim čakavskim govorima odstupanja od duljenja u finalnom slogu daleko su češća, npr. u Bibinjami: *tovār*, *krāj*, ali *dīm*, *klīn*, *maštēl*; u Sukošanu *kōñ/kōñ*, ali *dīm*, *čobān*, *tovār*, *krāj*; u Svetom Filipu i Jakovu: *krāj*, ali *tovār*, *sīr*, *dīm* (Šprljan 2019: 395).

Čini se da u zanaglasnome položaju nema predsonantskoga duljenja (*naprāvļen*, *žālōstan*, *žgēļav*, *čōrav*, *rōžen*, *ùgor*, *kōren*). Ipak, u nekih govornika zabilježeni su primjeri *kāmēn*, *jēsēn*, *istōn* ‘isto’. Možemo pretpostaviti da je riječ o određenoj vrsti poopćavanja zanaglasne dužine iza kratkoga naglasaka, o čemu će više govora biti kasnije (vidi 2. 6. 2.).

¹⁵ Postoje, naime, govori koji čuvaju stari naglasni sustav i staro mjesto naglasaka, ali ne čuvaju stare naglasne opozicije pa u njima dolazi do ujednačavanja, npr. u Matuljima kraj Opatije *glāvà*, A jd. *glāvù*; *zīmà*, A jd. *zīmù* (Kapović 2015: 764; ref. 2843).

¹⁶ Predsonantsko duljenje rezultira neoakutom na otocima sjeverno od Žirja te na kopnu sjeverno od Pakošтана (Kapović 2015: 576–577).

2.6. Zanaglasne dužine

2.6.1. Sinkronijski i dijakronijski pregled zanaglasnih dužina

Čuvanje zanaglasnih dužina jedna je od specifičnosti koja čini novigradski govor jedinstvenim među čakavskim govorima zadarske okolice,¹⁷ a i šire. Naime, zanaglasne dužine, koje predstavljaju rijetkost među južnočakavskim govorima, izgubljene su u čitavom obalnom pojasu od zadarske okolice do Trogira (Kapović 2015: 758–762). Dosljedno su očuvane u govoru Vrgade te u govoru Selaca i Novoga Sela na Braču (Šprljan 2015: 49–63), djelomično na Šolti, na Korčuli i na Lastovu, a u tragovima na Pašmanu i na šibenskim otocima te u Kaštelima kraj Splita. Zanaglasnih dužina nema ni na susjednim otocima koji pripadaju srednjočakavskom dijalektu, osim u nekim tragovima na Pagu, na Ižu i na Ugljanu. Daleko su raširenije među sjevernočakavskim govorima i sjevernijim srednjočakavskim govorima koji imaju neocirkumfleks, npr. vinodolski i neki krčki govori (Kapović 2015: 758).

Sinkronijski gledano, u novigradskome govoru zanaglasne se dužine ostvaruju:

- iza kratkog naglasaka: *kòmīni, ùzēla, blāgdān, mīsēc, iz Nòvōga*;
- iza dugih naglasaka: *bòrnāk, sāmōg, na baūlīn, lōnāca, dēbāla, šēnāca*.

Dužine se fakultativno krata:

- u slučaju dviju dužina: *vlāsnīcīn*; ali *rībārskin, u vinògrādin*;
- u višesložica: *jēsēn*; ali *ū jesen, rānozōr/rānozōr*;
- iza dugih naglasaka: *bòrnāk, sāmōg, lōnāca*; ali *bāčvan*.¹⁸

Dijakronijski gledano, u novigradskome govoru zanaglasne se dužine redovito ostvaruju na mjestu starih cirkumfektiranih dužina (npr. *pāmēt, mīsēc, gāvran, gòlūb*), što je uobičajena pojava u svim hrvatskim govorima koji inače čuvaju zanaglasne dužine.¹⁹ Zanimljivo je, međutim, da su u novigradskom zabilježeni i neki primjeri zanaglasnih dužina na mjestu starih akutiranih dužina. Naime, za razliku od cirkumfektiranih, akutirane zanaglasne dužine izgubile su se u čakavskom i u sjeverozapadnom štokavskom zbog analoških procesa.²⁰ Iznimka su, prema dosadašnjim spoznajama, govor Selaca i Novoga Sela na Braču²¹ te

¹⁷ Zanaglasne dužine sporadično su zabilježene u Petračanima u G mn. *bròdōv, sēstār* (Šimunović 2011: 184).

¹⁸ Vidi također Jakić-Cestarić 2013: 184–186.

¹⁹ Usp. stand. hrv. *mjēsēc, pāūk, pāmēti, trāvār, òblāk, gòlūb* (HJS) i Selca na Braču: *mīsēc, pāūk, pāmēt, òblāk, gòlūb* (Šprljan 2015: 55).

²⁰ Npr. u stand. hrv. *čīstīti, dīgnuti, glēdati* (HJS).

²¹ Npr. *pīvāt, mōrālo, potīrāla, pūcāt, kāpnūt* (Šprljan 2015: 55).

neki korčulanski govori.²² U nekim arhaičnim južnočakavskim govorima Brača, Hvara i Visa tragovi akutiranih zanaglasnih dužina vidljivi su na vokalizmu (Šprljan 2015: 55).²³

U novigradskome govoru akutirana dužina očuvana je na glagolskim spojnim vokalima *-i-*, *-a-*, *-u-*, *-ě-* (*prosìpāli*, *dòbīli*, *dolàzīli*, *korìstīlo*, *čùpāli*, *kǝpāle*, *kǝpāti*, *vīdīlo*), uz fakultativno kraćenje (*prǝžīli/prǝžīli*, *prāvīli/prāvīli*; *glèdamo*, *pàzīli*). Ima, međutim, i primjera koji nisu očuvali izvornu akutiranu dužinu, npr. sufiksi *-ica* (*tičica*, *cūrica*, *kūčica*) i *-av* (*žgèlav*, *čòrav*, *bàlav*, *kǝvav*).²⁴

2.6.2. Zanaglasne dužine nastale analoškim procesima

Osim navedenih dužina, zanaglasne dužine susrećemo na nekim mjestima na kojima se one ne bi očekivale, što se najvjerojatnije može objasniti analoškim procesima. Naročito zanimljiv slučaj predstavljaju dužine na nepostojanom *a* (*kvàràt*, *ponediłāk*, *płūsāk*, *vītār*, *bosiłāk*, *magàrāc*, *jārāc*, *jāñāc*, *opāñāk*). Naime, izuzev govora Selaca na Braču (i njemu susjednih govora),²⁵ nijedan drugi dosad istraženi čakavski, a ni štokavski govor, nema dužinu na nepostojanom *a*, iako bi se dužina očekivala u n. p. C zbog kompenzacijskog duljenja. No, čak i ako u n. p. C dužina jest izvorna, ona je zacijelo analoška u n. p. A (npr. *jāñāc* i *vītār*) na kojoj je izvorno kraćina.

S obzirom na učestalo javljanje zanaglasnih dužina u primjerima u kojima se one izvorno ne bi očekivale, postoji mogućnost da je ovdje riječ o jednoj drugoj tendenciji, a to je da sve dvosložice i trosložice s kratkim naglaskom (a katkad i dugim, npr. *płūsāk*) na prvom slogu dobiju (više ili manje stabilnu) zanaglasnu dužinu. Riječ je o razmjerno rijetkoj pojavi u čakavskoj dijalektologiji, koja je dosad uočena jedino u već spominjanom govoru Selaca (i susjednoga Novoga Sela) na Braču.²⁶ Analogije su se vjerojatno odvile prema primjerima s izvornom zanaglasnom dužinom (akutiranom, npr. *pìvāt*, *vīdīt*, *imāli*, *dòbīli* ili cirkumfleksiranom tipa *pāmēt*, *mīsēc*, *gāvran*, *gòlūb*) te s kompenzacijskom dužinom karak-

²² Blato: *bàbāma*, *rānāma*, *mǝslīt* - *myslīla*, *čǝstīt* - *čǝstīla*; Smokvica: *blāūt*, *glādūt*, *kūpīt*, *mīslīt* (Kapović 2015: 523).

²³ Osim toga, akutirane zanaglasne dužine očuvale su se u nekim južnim jekavskim govorima, npr. u zetskom dijalektu i u dijelu istočnoherc. dijalekta (Kapović 2015: 518–522).

²⁴ Usp. fakultativnu dužinu u Selcima na Braču: *tičvice*, *plđčica* ali *kūčica*, *grěškica* (Šprljan 2015: 56).

²⁵ »U ZJslav. se u riječima s početnim, kratkim ili dugim, cirkumfleksom u n. p. *c* koje završavaju poluglasom dulji posljednji kratki slog osnove bio on jedini (i naglašeni) ili zadnji slog (nenaglašeni) (...)« (Kapović 2015: 231). Za eventualno objašnjenje izostanka dužine vidi Kapović 2015: 233 i Šprljan 2015: 58–60.

²⁶ Analogiju za ovakav tip duljenja nalazimo i u nekim Jštok. govorima, npr. u Prčanju u Boki Kotorskoj i u Piperima u Crnoj Gori. Kapović ove primjere tumači širenjem na apstraktnoj razini kvantitetske alternacije (naglašeno = kratko, nenaglašeno = dugo) (Kapović 2015: 524).

terističnom za n. p. *c* (npr. *gòvōr*, *bòlēst*, *pòmōc*).²⁷ Osim spomenutih dužina na *e*-prezentima i na nepostojanom *a*, na ovaj se način možda mogu objasniti i ranije spomenute fakultativne zanaglasne dužine pred sonantima (npr. *kāmēn*, *jēsēn*) (vidi 2.4.).

2.6.3. Zanaglasne dužine na finalnim otvorenim slogovima

U novigradskom govoru zanaglasne su dužine očuvane, uz neke slučajeve fakultativnoga kraćenja, i na finalnim otvorenim slogovima:

- u G mn. imenica n. p. A: *cūrā*, *gūškā*;
- u određenih pridjeva: *gūstī*, *bīlā*;
- u rednih brojeva: *drūgī*, *trèčī*, *sēdmī*, *dvādēsetī* itd.
- u participu prošleme m. r., uz fakultativno kraćenje: *ōn je čīta/čītā*, *dŕžā*, *dīga*, *vīdi*. U enklizi se dužina redovito čuva: *pokūpī se*, *vīdī se*, *ōtrovā se*.

3. Zaključak

Detaljna analiza novigradske građe dovodi nas do zaključka da je u pitanju govor s uistinu jedinstvenim prozodijskim značajkama koje predstavljaju kombinaciju arhaičnosti i inovacija te koji po mnogočemu odudara od susjednih čakavskih govora. Stari naglasni inventar izvrsno je očuvan; uzlazni naglasci javljaju se tek sporadično u nekih govornika. U novigradskom nema ni sustavnih naglasnih retrakcija tipičnih za većinu susjednih čakavskih govora. Očuvani su stari naglasni odnosi i opozicije. Najizrazitiji arhaizam predstavljaju zanaglasne dužine, koje čine novigradski govor jedinstvenim ne samo u okviru čakavskih kopnenih govora zadarske okolice, već i jednim od rijetkih južnočakavskih govora s tom značajkom uopće. S druge strane, u novigradskom su se govoru, po svemu sudeći, odvile i određene akcenatske inovacije kao što su analoške zanaglasne dužine na nepostojanom *a*. Na kraju krajeva, u ovome radu iznijeli smo pretpostavku da novigradsku akcentuaciju krase još jedna tipološka rijetkost, a to je poopćavanje zanaglasnih dužina iza kratkoga naglasaka. No, za konačnu potvrdu te pretpostavke valjalo bi izvršiti istraživanje širih razmjera u koje bi valjalo uključiti više ispitanika različite dobi.

²⁷ Ovo nije jedina poveznica između selačkog i novigradskog govora. Naime, i selački je govor izložen utjecaju novoštokavskoga govora zbog neposredne blizine Sumartina. Ipak, taj je utjecaj daleko manje izražen nego u slučaju novigradskog s obzirom da su sva ostala bračka naselja izvorno čakavska. Drugo, u oba slučaja je riječ o rubnim govorima, a česta je pojava da inovacije koje zahvaćaju pojedinu skupinu govora ne stignu do njegovih rubnih područja (Šprljan 2015: 50).

Literatura

- Brozović, Dalibor. 1970. Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 8, Zadar, 5–30.
- Brozović, Dalibor. 1976. O suvremenoj zadarskoj miksoglotiji i o njezinim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 14–15, Zadar, 49–63.
- Finka, Božidar. 1960. Obalna toponomastika u sjevernoj zadarskoj regiji. *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 6-7, Zadar, 427–451.
- Finka, Božidar. 2016. Novigradski govor u čakavsko-štokavskom prožimanju. *Novigrad nekad i sad*. Ur. Slobodan Kaštela. Zadar: Sveučilište u Zadru, 504–509.
- HJS = Barić, Eugenija i dr. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Hraste, Mate. 1964. O govoru Zadra i okolice. *Zadarski zbornik*, Zagreb, 443–453.
- Jakić-Cestarić, Vesna. 1960. Iz akcentuacije čakavskih kopnenih govora. *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 3, Zadar, 407–422.
- Jakić-Cestarić, Vesna. 2013. Još o akcentuaciji Novigrada, mjesta na Novigradskome moru. *Od indoeuropeistike do kroatistike. Zbornik u čast Daliboru Brozoviću*. Ur. Ranko Matasović. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 181–187.
- Kapović, Mate. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kurtović Budja, Ivana. 2010. Kopneni čakavski govori u okolici Splita, Šibenika i Zadra. *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji*. Ur. Mijo Lončarić. Split–Zagreb: Književni krug Split – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 77–157.
- Lisac, Josip. 1998. Položaj privlačkoga govora među hrvatskim idiomima. *Čakavska rič*, 26, 1-2, Split, 25–31.
- Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkoga narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lisac, Josip. 2016. Prošlost i sadašnjost novigradskog govora. *Novigrad nekad i sad*. Ur. Slobodan Kaštela. Zadar: Sveučilište u Zadru, 510–515.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Skračić, Vladimir; Šprljan, Nataša. 2016. Toponimija otoka Vira. *Otok Vir*. Ur. Damir Magaš. Zadar: Sveučilište u Zadru – Općina Vir, 475–512.

- Šimunić, Božidar. 2003. Akut u govoru sela Bibinja. *Čakavska rič*, 31, 1-2, Split, 97–107.
- Šprljan, Nataša. 2015. *Opis govora Selaca na Braču s posebnim naglaskom na akcentuaciju (u usporedbi s okolnim mjestima)*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Šprljan, Nataša. 2019. Opis govora zadarskih Stanara. *Zadarski filološki dani 7*. Ur. Rafaela Božić, Sandra Hadžihalilović, Josip Lisac. Zadar: Sveučilište u Zadru, 125–136.

Prosodic features of the local dialect of Novigrad near Zadar

Summary

This article describes the prosodic features of the local Čakavian dialect of Novigrad near Zadar. Because of the dialect's centuries-long exposure to the adjacent Neo-Štokavian dialects, many of its original Čakavian features have been compromised and replaced by the Štokavian ones. Nevertheless, the original Čakavian accentuation as well as the prosodic features of the Novigrad dialect have been extremely well preserved. The analysis and the contextualization of the prosodic system of the Novigrad dialect are based on the data obtained by recent field research. The description of the prosodic system is followed by the analysis of certain prosodic features (lengthening before sonants, preservation of the neoacute, post-tonic lengths, etc.), with an emphasis placed on the archaic nature of the prosodic system of Novigrad when compared to the prosodic systems of the adjacent Čakavian dialects. This archaic character of the dialect is chiefly manifested in the preservation and distribution of post-tonic lengths.

Ključne riječi: Novigrad, čakavski, štokavski, naglasak, zanaglasne dužine

Keywords: Novigrad, Čakavian, Štokavian, accent, post-tonic lengths

